

بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی و رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

علی شهبازی^۱

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش، بررسی میزان پابندی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت به مناسک دینی و بررسی میزان تأثیر آن در رفتارها و کنش‌های فردی و اجتماعی است. با توجه به اینکه دانشگاه محلی است که یکی از رسالت‌های اصلی آن، پرورش انسان‌های متعهد و شهروندان باایمان و قانونمند است، دانشگاه می‌تواند با اتخاذ روش‌های تأثیرگذار به پرورش نسلی دین‌باور اقدام کند. **روش:** روش تحقیق اسنادی و پیمایشی و ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان زن و مرد مقاطع مختلف تحصیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت می‌باشند. تعداد نمونه‌ها ۶۰۰ نفر از دانشجویان مشغول به تحصیل به طور تصادفی انتخاب شدند. **یافته‌ها:** یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که درصد قابل توجهی از دانشجویان (۷۳/۴ درصد) تقید و پابندی به مناسک دینی را مهم‌ترین عامل رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی قلمداد می‌کنند. در بین نگرش دانشجویان بر مبنای متغیرهایی چون جنسیت، رشته‌های مختلف تحصیلی، مقطع تحصیلی و شغل آنان نسبت به موضوع مورد پژوهش تفاوت معناداری وجود دارد. **نتیجه‌گیری:** نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که از دیدگاه دانشجویان بین نوع نگرش آنان به دین و مناسک دینی و رعایت و جاهت دینی و حجاب اسلامی، رفتار مؤدبانه توأم با احترام، پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی، احساس مسئولیت در قبال دیگران، رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی رابطه وجود دارد.

واژگان کلیدی: دانشجویان، مناسک دینی، شئون اخلاقی و فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی.

دریافت مقاله: ۹۳/۰۷/۱۳؛ تصویب نهایی: ۹۴/۰۲/۲۰.

۱. کارشناسی ارشد الهیات و دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی - عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت / آدرس: رشت، فلکه گاز، پل تالشان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، گروه معارف اسلامی /
Email: Alishahbazi.51@gmail.com

الف) مقدمه

از آنجا که دوره‌ی جوانی با سؤال‌ها، هیجان‌ها، خواست‌ها و توانایی‌های فراوان همراه است، جوان در همه‌ی امور چون و چرا می‌کند و درصدد یافتن پاسخ است. بسیاری از روانشناسان بین بلوغ جهش ناگهانی و احساسات مذهبی رابطه قائل هستند و معتقدند که دوران بلوغ و جوانی دوره‌ای است که احساسات مذهبی در آن شکوفا شده و تمایلات ایمانی و اخلاقی بروز می‌کند (کلاکی، ۱۳۸۷: ۱۰۷).

شکی نیست که دین یکی از قدیمی‌ترین و در عین حال پویاترین مقولاتی است که توجه مکاتب مختلفی را به خود جلب کرده است. هر اندیشمند دین‌شناسی در تعبیری که از دین می‌کند، در واقع پاسخ نظری خود را از اساسی‌ترین پرسش‌های بشر بیان می‌دارد. وجود تعدد و تنوع در رهیافت‌های دینی علاوه بر تعدد مناظر، مطالعه و تنوع رویکرد ناشی از دین، واقعیت دیگری است که باید از آن به تکرر صورت دین در تحقق خارجی یاد کرد. به منظور تبیین چنین نگرش‌هایی لازم است به بحث کارکردهای دین و نظریات موجود در این زمینه پرداخته شود و پس از تشریح ابعاد متعدد دینی و بویژه بعد اعتقادی و مناسکی - اجرای مناسک دینی از جمله نماز، روزه، حج و غیره به عنوان یکی از شاخصه‌های بعد مناسکی مورد توجه قرار گیرد.

ب) بیان مسأله

گرایش روزافزون جوانان در جامعه ما به تقلید از فرهنگ‌های بیگانه و نوع تربیت دینی در این جامعه که بیان‌کننده سطح حداقلی از آموزش‌های دینی است و معمولاً به صورت مستقیم و با شیوه‌های قدیمی و سنتی دنبال می‌شود، موجب فاصله گرفتن این گروه از دین و ارزش‌های دینی شده و در این میان برخوردهای غیراصولی و نادرست در جامعه نیز به این امر دامن زده است (نوابخش و دیگران، ۱۳۸۸: ۶۳). از طرفی با توجه به کارکردهای بی‌شمار ضد دینی و ضد فرهنگی آن سوی مرزها با توسل به ابزارهای مدرن و وسایل ارتباط جمعی نسل جوان امروز را از هویت دینی خویش رها ساخته و به تبع آن اضطراب، افسردگی، پوچ‌گرایی، سرخوردگی و ... را دامنگیر آن‌ها ساخته است. در چنین شرایطی تبیین علمی و منطقی کارکردهای دین و تشریح ابعاد مختلف آن در عرصه زندگی فردی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ... می‌تواند به بازیافت هویت دینی جوانان کمک نماید و تأثیر مثبت و معناداری دینداری در عرصه‌های مختلف زندگی را برایشان باز نماید.

با توجه به اینکه دین و مذهب بخش مهمی از هویت شخص است و با دراختیار قرار دادن چهارچوب و مبنای ارزشی به فرد کمک می‌کند به زندگی خود معنا و مفهوم ببخشد (قربانی، ۱۳۸۴: ۱۵۲). اجرای مناسک اجتماعی و تأثیرگذاری آن بر رفتار، کنش و تفکر افراد از جمله مسائل اساسی یک کشور مسلمان با اعتقادات دینی و مذهبی بالاست. حال سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا همه‌ی افرادی که

۲۴۵ ♦ بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی ...

در جامعه اسلامی زندگی می‌کنند، نسبت به اجرای مناسک دینی و مذهبی با علاقه و مقید هستند؟ آیا کسانی که مناسک دینی خود را به اجرا در می‌آورند، در عمل و رفتار نیز با سطح اعتقادی خود رفتار می‌کنند؟ نگرش افراد نسبت به کسانی که مناسک دینی خود را به اجرا در می‌آورند چیست؟ به همین منظور و جهت پاسخ به سؤالاتی از این قبیل، محقق به بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی و رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت که بخشی از جوانان این مرز و بوم به شمار می‌روند پرداخته است تا دین خویش را نسبت به دین و جامعه اسلامی ادا نماید.

ج) اهداف تحقیق

محقق در پژوهش حاضر، دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت را از حیث پابندی به مناسک دینی و رابطه آن با رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی را مورد بررسی قرار می‌دهند و به همین دلیل ضمن بررسی دقیق متغیرهای مطرح شده فرایند هویت دینی و تقید به مناسک اسلامی را به عنوان منبع مهمی برای هویت و معنا بخشیدن در جهان متجدد و آشفته طرح و مورد بررسی قرار می‌دهد. در این پژوهش، بررسی دقیق متغیرهای جنسیت (دختر و پسر) وضعیت خانواده‌ها از نظر پایگاه اجتماعی، اقتصادی و تأثیر تقید به مناسک دینی را به لحاظ کارکردی در روابط اجتماعی و رفتارهای اخلاقی و فرهنگی بررسی می‌کنیم. در این بررسی برآنیم که دینداری و پابندی به مناسک دینی را در ابعاد: (۱) بعد اعتقادی، (۲) بعد شمائی و مناسک، (۳) بعد عملکردی و کاربردی، (۴) بعد دانش دینی، (۵) بعد پیامدی مورد مطالعه قرار دهیم. این پژوهش در راستای تحقق اهداف جامعه اسلامی که همان، گسترش روحیه دینی و افزایش این آگاهی و تمسک به آن و اجرای رفتارهای مشعب از آن در شکل‌گیری یک جامعه اسلامی است که بتواند الگوی بررسی دیگر جوامع باشد.

- سؤالات پژوهش

- ۱- آیا بین جنسیت و میزان پابندی به مناسک دینی رابطه وجود دارد؟
- ۲- آیا دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابندی دارند، در اجتماع و جاهت دینی و حجاب اسلامی را رعایت می‌کنند؟
- ۳- آیا دانشجویانی که به مناسک دینی خود پایبند هستند، در ارتباط با دانشجویان دیگر (همجنس و غیرهمجنس) رفتار مؤدبانه توأم با احترام دارند؟
- ۴- آیا دانشجویانی که به مناسک دینی خود پایبند هستند، خود را در قبال دیگران مسئول می‌دانند؟
- ۵- آیا بین دانشجویان دختر و پسر که به مناسک دینی پایبند هستند و دانشجویانی که در این زمینه تقیدی ندارند، از نظر رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی ممکن است تفاوت معناداری وجود داشته باشد؟

- فرضیات پژوهش

- ۱- به نظر می‌رسد بین جنسیت و میزان پایبندی به مناسک دینی رابطه وجود داشته باشد.
- ۲- به نظر می‌رسد دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، در اجتماع و جاهت دینی و حجاب اسلامی را در مقایسه با کسانی که این تقید را ندارند، بیشتر رعایت می‌کنند.
- ۳- به نظر می‌رسد دانشجویانی که به مناسک دینی خود پایبندی دارند، در ارتباط با دانشجویان دیگر (همجنس و غیرهمجنس خود) بیش از دیگران رفتار مؤدبانه توأم با احترام دارند.
- ۴- دانشجویانی که به مناسک دینی خود پایبند هستند، بیش از دانشجویانی که این تقید را ندارند، خود را در برابر دیگران مسئول می‌دانند.
- ۵- بین دانشجویان دختر و پسر که به مناسک دینی پایبند هستند و دانشجویانی که در این زمینه تقیدی ندارند، از نظر رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی تفاوت معناداری وجود دارد.

(د) تعریف مفاهیم و متغیرهای پژوهش

یک- تقید به دین: از نظر مفهومی تقید به دین عبارت است از اعتقادات فرد نسبت به خدا، روز رستاخیز، انبیاء و هدفمندی جهان هستی، دارا بودن حالات متعادل و هماهنگ با اعتقادات و آمادگی برای عمل در جهت اعتقادات خویش.

دو- پایبندی به مناسک: به معنی عمل کردن به واجبات دینی و خود را ملزم دانستن به اقدام در جهت دستورها و احکامی که از سوی اولیاء دین برای پیروان آن قرار داده شده است.

سه- شئون اخلاقی: دانستن قوانین اسلامی و رعایت و عمل کردن به آن از قبیل داشتن حجاب اسلامی و اهمیت دادن به نماز و سایر عبادات و پیروی از امامان و پیامبر، انجام فرایض دینی مثل روزه گرفتن، امر به معروف و نهی از منکر و توجه به حج، داشتن متانت و منش دانشجویی، حفظ محرم و نامحرم، پرهیز از ارتباطات نامشروع و دوری از هوی و هوس و...

(ه) پیشینه پژوهش

«فاخری» و «سریه آذری» (۱۳۸۰) به بررسی نظام ارزش‌های ششگانه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز پرداختند. در این پژوهش که با نمونه‌گیری تصادفی ساده، روی ۹۰ دانشجوی دختر و ۹۰ دانشجوی پسر ورودی ۱۳۷۷ انجام شد، نشان داده شد که از نظر ارزش‌های سیاسی و مذهبی بین دانشجویان دختر و پسر تفاوت معنی‌دار وجود دارد. میانگین نمرات پسران در ارزش سیاسی بالاتر از دختران و میانگین نمرات دختران در ارزش مذهبی بالاتر از پسران بوده است.

۲۴۷ ♦ بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی ...

«عظیمی هاشمی» و «شریعتی مزینانی» (۱۳۸۱) در پژوهشی به بررسی نگرش جوانان به دین در ابعاد سه‌گانه شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری و تعیین میزان همسویی و تکثر نگرش به دین و وجوه سه‌گانه آن پرداخته‌اند. یافته‌های این تحقیق نشان داد که موضع عاطفی یا احساسی جوانان به دین بیش از دو بعد شناختی و آمادگی رفتاری صبغه مثبت دارد. ۹۶ درصد عاطفه مثبت یا کاملاً مثبت، ۳ درصد بینابین و فقط ۱ درصد موضع منفی اتخاذ کرده‌اند. این نسبت‌ها در بعد شناختی به ترتیب ۸۷/۳، ۸/۱، ۴/۶ و آمادگی رفتاری ۷۳/۹، ۱۷/۳ و ۶/۳ درصد است.

«طالبان» (۱۳۷۸) در مقاله‌ای با عنوان «خانواده، دانشگاه و جامعه‌پذیری مذهبی»، میزان دینداری ۷۳۳ دانش‌آموز دبیرستانی پایه‌های اول، دوم و سوم را در منطقه ۵ تهران بررسی کرد. نتایج نشان داد که هرچند دینداری فرزندان نوجوان والدین تحصیل کرده دانشگاهی کمتر از فرزندان نوجوان سایر خانواده‌ها است، با این حال، در بالاترین سطوح تحصیلی والدین، دینداری فرزندان نوجوان آنان نسبتاً قوی یا بالاتر از متوسط مقیاس سنجش دینداری بوده است.

«سراج‌زاده» (۱۳۷۸) به بررسی نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی پرداخته است. این تحقیق که بر روی ۹۳۱ دانش‌آموز دختر و پسر انجام شده به بررسی چهار بُعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی دینداری در جامعه مورد نظر پرداخته است. به طور خلاصه، یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که گرایش کلی دینداری در بین دانش‌آموزان در سطح بالایی قرار دارد. میانگین کلی نمره دینداری ۳/۵۷ از ۵ محاسبه شده است. در ضمن، گرایش به دین در شمال شهر اندکی ضعیف‌تر از جنوب شهر است. در مورد رابطه جنسیت با دینداری، تفاوت میان دختران و پسران ناچیز بوده و معنی‌دار نیست. بررسی ابعاد دینداری به تفکیک، بیانگر قوت بیشتر بعد اعتقادی و پس از آن بعد عاطفی دینداری در بین پاسخگویان است. ۴/۳۶ برای بعد اعتقادی و ۴/۲۲ برای بعد عاطفی از نمره ۵ محاسبه گردیده است.

و) ابزار پژوهش

ابزار اصلی پژوهش حاضر جهت جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه^۱ محقق ساخته می‌باشد. پرسشنامه یکی از ابزارهای رایج تحقیق و روش مستقیم برای کسب داده‌های تحقیق است. برای تعیین پرسشنامه معرفی شده از روش همبستگی درونی (آلفای کرونباخ) استفاده گردیده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش پیمایش و تکنیک پرسشنامه‌ی محقق ساخته که بر اساس پژوهش‌های انجام شده و ادبیات تحقیق به دقت طراحی شده بود بهره جستیم، بدین ترتیب که از پاسخ‌دهندگان خواستیم نظر خود را در مورد هر یک از گویه‌ها بر روی یک طیف ۵ قسمتی از نوع مقیاس لیکرت (کاملاً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم، کاملاً موافقم) اعلام کنند. سپس بعد از جمع‌آوری اطلاعات از نرم‌افزار SPSS برای تحلیل داده‌ها و نتایج

¹ Questionnaire

پیمایش استفاده شد. برای بررسی پایایی متغیرها از روش پایداری درونی ضریب آلفا استفاده گردید؛ یعنی برای ضریب آلفای گویه‌های مربوط به هر یک از متغیرها و محاسبه ضریب آلفای نسبتاً بالای آن‌ها، انسجام درونی بالای گویه‌ها تأیید شد.

جدول ضریب آلفای گویه‌های مربوط به هر یک از متغیرها

گویه‌ها	باور دینی	پایبندی به مناسک دینی فردی	پایبندی به مناسک دینی جمعی	رفتارهای اجتماعی متأثر از دین باوری
ضریب آلفای کرونباخ	٪۶۹	٪۸۷	٪۷۰	٪۷۴
تعداد گویه‌ها	۵	۵	۵	۵

ز) حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

نمونه بخشی از جامعه آماری است که طبق ضوابط انتخاب می‌شود و معرف جامعه به حساب می‌آید (پاشا شریفی و نجفی زند، ۱۳۷۷: ۱۹). در طرح‌های توصیفی چنانچه تعداد افراد جامعه مورد پژوهش بسیار زیاد نباشد، از روش گردآوری داده‌ها از طریق شمارش کامل افراد استفاده می‌گردد (سرمد و همکاران، ۱۳۷۹: ۶۸). با توجه به اینکه افراد موجود در جامعه آماری پژوهش حاضر در حد نسبتاً بالایی است، برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده کردیم که با ملحوظ کردن $p = 0/5$ و $t = 1/96$ تعداد حجم نمونه ۶۰۰ نفر تعیین شد که به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقاتی بر اساس تفکیک جنسیت از بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت انتخاب شدند.

ح) روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

به طور کلی، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری را می‌توان با توجه به دو ملاک تقسیم‌بندی کرد:
الف) هدف تحقیق، ب) نحوه گردآوری داده‌ها.

تحقیقات علمی بر اساس هدف تحقیق به سه دسته بنیادی، کاربردی و تحقیق و توسعه طبقه‌بندی می‌گردند (دلاور، ۱۳۸۰: ۴۹). طرح حاضر از نظر هدف جزء طرح‌های بنیادی است؛ زیرا نتایج بدست آمده در زمره اطلاعات بنیادی و تئوریک قرار می‌گیرد که دستگاه‌های ذیربط جهت برنامه‌ریزی و برآورده شدن انتظارات مورد نظر می‌توانند از آن‌ها استفاده کنند و به طور کلی، هدف عمده تحقیقات بنیادی، تعیین روابط بین پدیده‌ها و افزودن به مجموعه دانش موجود در یک زمینه خاص است.

ط) یافته‌ها

در راستای بررسی و تفسیر هدف کلی و اصلی طرح که بررسی میزان پایبندی به مناسک دینی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت می‌باشد، تعداد ۶۰۰ دانشجوی دختر و پسر این دانشگاه

۲۴۹ $\diamond$ بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی ...

که در سال تحصیلی ۹۲-۹۳ مشغول تحصیل بودند، مورد انتخاب و ارزیابی قرار گرفتند. هدف میزان پابندی به مناسک دینی در قالب ۷ سؤال پژوهشی با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی است که به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابندی دارند، در اجتماع و جاهت دینی و حجاب اسلامی را رعایت می‌کنند.

جدول ۱-۱- شاخص‌های توصیفی رعایت و جاهت دینی و حجاب اسلامی در اجتماع دانشجویان

متغیر	Mean	SD	SE
رعایت و جاهت دینی و حجاب در اجتماع	۱۲/۸۸	۳/۷۵	۰/۱۵

با سنجش نظرات دانشجویان و با استخراج میانگین دیدگاه‌های آنان در خصوص سؤال فوق این نتیجه حاصل شد که میانگین رعایت و جاهت دینی و حجاب اسلامی در اجتماع دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابندی دارند (۱۲/۸۸) می‌باشد، برای آزمون معنی‌دار بودن آن آزمون t با عدد یا میانگین فرضی انجام شد. مقدار ثابت یا میانگین فرضی در اینجا ۱۲ محاسبه گردیده است که از ضرب میانه مقیاس (۳) در تعداد سؤالات (۴) بدست آمده است!

جدول ۱-۲- نتایج آزمون t با میانگین فرضی برای و جاهت دینی و حجاب اسلامی در اجتماع دانشجویان

۱۲ = میانگین فرضی			
متغیر	T	df	sig
رعایت و جاهت دینی و حجاب اسلامی در اجتماع	۵/۷۲	۵۹۹	۰/۰۱

نتایج آزمون t با عدد یا میانگین فرضی در جدول فوق ارائه شده است. مقدار t مشاهده شده به میزان (۵/۷۲) از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد ($p < ۰/۰۱$). از این رو، اختلاف بین دو میانگین از نظر آماری معنادار است. بنابراین رعایت و جاهت دینی و حجاب اسلامی در اجتماع دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابندی دارند، بالاتر از حد متوسط می‌باشد. به عبارت دیگر، می‌توان نتیجه گرفت که پابندی به دین و مناسک آن در رعایت و جاهت دینی و حجاب اسلامی دانشجویان در اجتماع مؤثر است. تحقیقات نشان می‌دهد، کرامت، شرافت، رعایت حجاب و عفت و پاکدامنی، امانت، راستی، درستکاری،

1. Test Value = $3 \times 4 = 12$

۲۵۰ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۵

فداکاری، احسان، صلح، دوستی و مدارا با مردم، اجرای عدالت و سایر ارزش‌های اخلاقی و بویژه رعایت حقوق انسان‌ها، تنها در پرتو تعالیم دینی آسمانی مفهوم حقیقی خود را پیدا می‌کنند و فقط کسانی به اجرای آن‌ها همت می‌گذارند که دیندار راستین بوده، تحت آموزه‌ها و دستورات دینی الهی به تزکیه و خودسازی می‌پردازند و به حقیقت خود را تربیت می‌کنند و استعدادها و ظرفیت‌های انسانی وجود خویش را شکوفا می‌سازند (توسلی، ۱۳۸۰: ۱۵۴).

۲- دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، در ارتباط با دانشجویان دیگر (همجنس و غیرهمجنس) رفتار مؤدبانه توأم با احترام دارند.

جدول ۱-۳- شاخص‌های توصیفی رفتار مؤدبانه توأم با احترام در ارتباط با دانشجویان دیگر

متغیر	Mean	SD	SE
رفتار مؤدبانه توأم با احترام در ارتباط با دانشجویان دیگر	۱۲/۲	۳/۳۴	۰/۱۴

با بررسی دقیق نظرات دانشجویان در خصوص سؤال فوق مشخص گردید که میانگین رفتار مؤدبانه توأم با احترام در ارتباط با دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند (۱۲/۲) می‌باشد. برای معنی‌دار بودن آزمون، آزمون t با عدد یا میانگین فرضی انجام شد. مقدار ثابت یا میانگین فرضی در اینجا ۱۲ محاسبه گردیده است که از ضریب میانه مقیاس (۳) در تعداد سؤالات (۴) به دست آمده است!

جدول ۱-۴- نتایج آزمون t با میانگین فرضی برای رفتار مؤدبانه توأم با احترام در ارتباط با دانشجویان دیگر

۱۲ = میانگین فرضی			
متغیر	T	df	sig
رفتار مؤدبانه توأم با احترام در ارتباط با دانشجویان دیگر	۱/۴۷	۵۹۹	۰/۱۴

نتایج آزمون t با عدد یا میانگین فرضی در جدول فوق ارائه شده است. مقدار t مشاهده شده به میزان ($t=1/47$) از نظر آماری معنی‌دار نمی‌باشد ($p > 0/14$). از این رو، اختلاف بین دو میانگین از نظر آماری معنادار نیست، بنابراین رفتار مؤدبانه توأم با احترام در ارتباط با دانشجویان دیگر؛ دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، در حد متوسط می‌باشد.

1. Test value = $3 \times 4 = 12$

۳- دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابند هستند، در شرایط غیرقابل پیش‌بینی از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی پرهیز می‌کنند.

جدول ۱-۵- شاخص‌های توصیفی پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی

متغیر	Mean	SD	SE
پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی	۱۳/۸	۲/۸۲	۰/۱۲

با مطالعه پیرامون دیدگاه‌های دانشجویان و استخراج نتایج حاصل از این مطالعه و بررسی مشخص گردید که میانگین پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابند هستند (۱۳/۸) می‌باشد.

جدول ۱-۶- نتایج آزمون t با میانگین فرضی برای پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی

۱۲ = میانگین فرضی			
متغیر	T	df	sig
پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی	۱۵/۶۲	۵۹۹	۰/۰۱

نتایج آزمون t با عدد یا میانگین فرضی در جدول فوق ارائه شده است. مقدار t مشاهده شده به میزان (t = ۱۵/۶۲) از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد (p = ۰/۰۱). از این رو، اختلاف بین دو میانگین از نظر آماری معنادار است. بنابراین پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پابند هستند، بالاتر از حد متوسط می‌باشد. به نظر می‌رسد انجام واجبات دینی و پابندی به آن می‌تواند از انجام رفتارهای نابهنجار و غیرمؤدبانه جلوگیری کند. به عبارت دیگر، می‌توان نتیجه گرفت که پابندی نسبت به دین و مناسک آن در پرهیز از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی مؤثر است.

۴- دانشجویانی که به دین و مناسک آن پایبند هستند به بزهکاری گرایش ندارند.

جدول ۱-۷- شاخص‌های توصیفی گرایش به بزهکاری

متغیر	Mean	SD	SE
عدم گرایش به بزهکاری	۱۲/۸۷	۴/۲۹	۰/۱۸

با مطالعه و بررسی دیدگاه‌های دانشجویان در خصوص سؤال فوق و در مقام جمع آراء آنان این نتیجه حاصل شد که میانگین عدم گرایش به بزهکاری دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند (۱۲/۸۷) می‌باشد که نشان‌دهنده‌ی معنی‌دار بودن آن است.

جدول ۱-۸- نتایج آزمون t با میانگین فرضی برای عدم گرایش به بزهکاری

۱۲ = میانگین فرضی			
متغیر	T	df	sig
عدم گرایش به بزهکاری	۴/۹۶	۵۹۹	٪۱

نتایج آزمون t با عدد یا میانگین فرضی در جدول فوق ارائه شده است. مقدار t مشاهده شده به میزان (t=۴/۹۶) از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد (p=۰/۰۱). از این رو، اختلاف بین دو میانگین از نظر آماری معنادار است. بنابراین عدم گرایش به بزهکاری دانشجویان که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، بالاتر از حد متوسط می‌باشد. بر اساس پژوهش‌های انجام شده در این زمینه توسط محققین، یکی از راه‌های مبارزه با بزهکاری و جلوگیری از وقوع آن ایجاد ارتباط با مناسک دینی و انجام مناسک از روی باور قوی دینی می‌باشد (افروز، ۱۳۸۳: ۱۳۷). در این پرسش دانشجویان نشان دادند که با ایجاد شرایطی که آن‌ها را تشویق به انجام مناسک کند، می‌تواند از وقوع جرایم جلوگیری کند.

۲۵۳ ♦ بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی ...

دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، خود را در قبال دیگران مسئول می‌دانند.

جدول ۹-۱- شاخص‌های توصیفی مسئولیت در قبال دیگران

متغیر	Mean	SD	SE
مسئولیت در قبال دیگران	۱۴/۸	۲/۳۵	۰/۹

نتایج حاصل از بررسی نظرات دانشجویان در خصوص سؤال فوق نشان می‌دهد که میانگین مسئولیت در قبال دیگران، دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبندی دارند (۱۴/۸) می‌باشد که از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد.

جدول ۱۰-۱- نتایج آزمون t با میانگین فرضی برای مسئولیت در قبال دیگران

۱۲ = میانگین فرضی			
متغیر	T	df	sig
مسئولیت در قبال دیگران	۲۹/۰۶	۵۹۹	۰/۱

نتایج آزمون t با عدد یا میانگین فرضی در جدول فوق ارائه شده است. مقدار t مشاهده شده به میزان (t = ۲۹/۰۶) از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد (p < ۰/۰۱). از این رو، اختلاف بین دو میانگین از نظر آماری معنادار است. بنابراین در خصوص مسئولیت در قبال دیگران، دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، بالاتر از حد متوسط می‌باشد. نتیجه‌گیری از این پرسش نشان می‌دهد که اجرای مناسک دینی و پایبندی به آن حس و ویژگی شخصیتی مسئولیت‌پذیری را افزایش می‌دهد که به مصداق حدیث شریفه «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» که از آموزه‌های دین مبین اسلام است، در این پژوهش به اثبات می‌رسد.

جامعه‌شناسان در بررسی جامعه‌شناسانه دین، به این نتیجه رسیده‌اند که یکی از کارکردهای دین ایجاد همبستگی ملی و اجتماعی و احساس مسئولیت در قبال دیگران است. یکی از جامعه‌شناسان در این زمینه می‌گوید: «دین دو کارکرد دارد: یکی تنظیم رفتار فردی برای خیر همگان، و دیگری برانگیختن احساس اشتراک و وحدت اجتماعی». از این رو، مناسک دینی، بیان تکراری وحدت و کارکردهایی است که اشتراک اجتماعی و مسئولیت در قبال دیگران را تحکیم می‌بخشد (جلالی مقدم، ۱۳۷۹: ۱۴۸).

۶- بین دانشجویان دختر و پسر که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند و دانشجویانی که در این زمینه تقیدی ندارند، از نظر رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۱-۱۱- شاخص‌های توصیفی رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی دانشجویان

متغیر	گروه	mean	SD	SE
رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی	تقید دارند	۷۳/۴	۷/۸۳	٪۴۵
	تقید ندارند	۵۶/۸	۵/۷۵	٪۹۰/۳۳

بر اساس داده‌های جدول فوق بین میانگین رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی دانشجویان دختر و پسر که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند و دانشجویانی که در این زمینه تقیدی ندارند، اختلاف وجود دارد.

جدول ۱-۱۲- نتایج آزمون t مستقل برای بررسی تفاوت رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی دانشجویان

متغیر	f	سطح معنی‌داری	t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی	۲۵/۲۱	٪۱	۲۹/۶۱	۵۹۸	٪۱

نتایج مقایسه میانگین دو گروه از طریق آزمون t برای دو گروه مستقل در جدول فوق ارائه شده

است. با توجه به نابرابری واریانس گروه‌ها که از طریق آزمون لوین بررسی شده است ($p < 0.01$)، مقدار t مشاهده شده با فرض برابری واریانس‌ها به میزان ($t = 29.61$) از نظر آماری معنی‌دار

می‌باشد ($p < 0.01$). بنابراین میانگین رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی دانشجویان دختر و پسر که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند و دانشجویانی که در این زمینه تقیدی ندارند با هم تفاوت معنی‌داری دارند و دانشجویانی که نسبت به دین و مناسک آن پایبند هستند، شئون اخلاقی و فرهنگی را بیشتر از دانشجویانی که در این زمینه تقیدی ندارند، رعایت می‌کنند.

از دیدگاه استاد «مطهری» بشر هم از لحاظ فردی به دین نیازمند است و هم از لحاظ اجتماعی، دین از یک سو پشتوانه اخلاق است و از سوی دیگر، به عنوان ایدئولوژی می‌تواند پاسخگوی نیازهای دنیا و آخرت انسان‌ها باشد. انسانیت انسان‌ها وابسته به دین است و اگر دین و ایمان نباشد، انسانیتی هم نخواهد بود و دین به ارزش‌های ثابت اخلاقی قداست می‌بخشد (مطهری، ۱۳۶۹: ۱۴۲).

همچنین علامه «طباطبایی» هدف اصلی دین را در اصلاح حیات اجتماعی می‌داند و بالطبع آن را سعادت فردی انسان‌ها مطرح می‌کند. از نظر علامه، سعادت واقعی و کامل جز در اجتماع سالم تحقق نمی‌پذیرد و از همین جاست که اسلام مبانی خود را بر پایه اجتماعی بنا نهاده است (جوادی آملی، ۱۳۷۶: ۹۲).

۲۵۵ ♦ بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی ...

با نگاهی به نظرات بزرگان دین، کاملاً روشن است که بین دین و اخلاق ملازمه وجود دارد که این مسأله مؤید یافته پژوهش حاضر می‌باشد.

۷- بین جنسیت و پابندی به مناسک دینی دانشجویان رابطه وجود دارد.

جدول ۱-۱۳- همبستگی بین جنسیت و پابندی به مناسک دینی

متغیر ای‌تا	جنسیت	سطح معناداری
پابندی به مناسک دینی	۰/۷۷	۰/۰۱

همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، نتایج آزمون ضریب ای‌تا نشان می‌دهد که بین جنسیت و پابندی به مناسک دینی ارتباط با مقدار ضریب ($r = 0.77$) وجود دارد که از نظر آماری معنی‌دار است ($p < 0.01$). بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که بین جنسیت و پابندی به مناسک دینی رابطه معنی‌دار وجود دارد. نقش جنسیت با توجه به تأثیر واکنش‌های بیولوژیک و هورمون‌های مربوط به جنسیت رفتار و شخصیت هر فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. وجود تفاوت در این میانگین نشان می‌دهد که رفتار انسان تحت تأثیر موقعیت بیولوژیک و محیط است. این تفاوت در جنسیت، انتظارهای جنسیتی را برمی‌انگیزد و رفتارهای متناسب با آن را در فرد تقویت می‌کند.

ی) بحث و نتیجه‌گیری

گرچه توسعه و پیشرفت علمی و صنعتی و مدرن شدن ساختار ظاهری زندگی و ابزار مادی آن در کشورهای صنعتی جای هیچ‌انکاری ندارد ولی در برابر، به دلیل وابستگی شدید به علوم طبیعی و تجربی و دل‌بستگی بیش از حد به مظاهر زندگی مادی و عوامل اقتصادی و ثروت از معنویت و اخلاق ارزشی نه اخلاق سکولاریتی فاصله زیادی پیدا کرده و انسانیت انسان و اهداف انسانی و معنوی او به فراموشی سپرده شده و یا به حاشیه زندگی رفته است. همه‌چیز در راستای سود مادی و سازگار با آن تفسیر می‌گردد و در نتیجه زندگی معنا و مفهوم حقیقی و اهداف ماورایی خود را از دست داده است و ذهن انسان‌های مدرن و فاقد آرمان انسانی و ماورایی را رنج می‌دهد و آن‌ها را به پوچی و وانهادگی دچار کرده است و این خود دلیل روشنی بر ناتوانی علم و عقل سکولاریتی در گشودن رازهای زندگی، روشن کردن آینده حیات آدمی و معنادار کردن آن است. این جاست که دین‌ورزی آثار بی‌بدیل خود را نشان می‌دهد و با تفسیر درست زندگی فلسفه آسمانی روشنگر و سازنده، تحولی بس ژرف در ساختار فکری و رفتاری انسان پدید می‌آورد و شعاع اندیشه‌اش را از قلمرو طبیعت و مرزهای مادی می‌رهاند و به مبدأ آفرینش و سرچشمه هستی می‌کشاند. این تحول و دگرگونی که زاینده باور راستین و عمل بر اساس آن است، پیامدهایی

گسترده در رشد و تکامل زندگی فردی و اجتماعی انسان ایجاد می‌کند. گرچه دیدگاه‌های انتقادی نیز نسبت به دین و کارکردهای آن وجود دارد. از جمله «کارل مارکس» معتقد است که دین یک تسلی‌بخش موقت است که به بهای گنشدن حواس و دیگر پیامدهای ناگوار، با تحمل‌پذیر ساختن رنج، جلوی راه‌حل‌های واقعی را می‌گیرد و توجه‌گر ابقای شرایط موجود است. به عقیده «مارکس» دین به عنوان یک شادمانی موهوم جای شادمانی واقعی آن‌ها را گرفته است. او همچنین اعتقاد دارد که دین، محصلی انسانی و ساخته دست انسان است نه این که انسان، ساخته دین باشد (میلتون، ۱۳۸۱: ۱۱۲). ولی حقیقت آن است که تحقیقات و مطالعات بسیاری پیرامون نقش و کارکرد دین صورت پذیرفته و همگی آن‌ها نشان‌دهنده تأثیر پایبندی به مناسک دینی در کاهش جرم و جنایت و افزایش انجام اعمال نیک و صالح می‌باشد. و نگارنده نیز در تحقیق حاضر با بررسی دقیق علمی و با سنجش دیدگاه‌های دانشجویان و تجزیه و تحلیل آن‌ها به این نتیجه رسیده است که پایبندی به مناسک دینی موجب پرورش فضایل اخلاقی می‌شود، روابط اجتماعی را بهبود می‌بخشد، موجب تأمین امنیت اجتماعی می‌گردد، رفتارهای مهرورزانه و محبت‌آمیز توأم با احترام را گسترش می‌دهد، احساس مسئولیت در برابر دیگران را می‌افزاید، موجب کاهش رفتارهای نابهنجار و انحرافی می‌گردد، از رفتارهای غیرمؤدبانه و فحاشی در شرایط غیرقابل پیش‌بینی می‌کاهد، و موجب رعایت شئون اخلاقی می‌گردد.

بنابراین با توجه به اینکه دانشگاه محلی است که یکی از رسالت‌های آن پرورش انسان‌های متعهد و شهروندان قانونمند است دانشگاه می‌تواند با روش‌های تأثیرگذار به پرورش نسلی دین‌باور اقدام کند و با گسترش اجرای مناسک دینی در دانشگاه‌ها از برخوردهای غیرمتعارف در بین دانشجویان جلوگیری نموده و نسلی مسئولیت‌پذیر پرورش داده و از طرفی با توجه به تأثیر درونی شده باور دینی، ایجاد محیطی عاری از هرگونه فساد و نابهنجاری و پوشش و ظواهر اسلامی دور از دسترس نیست.

- پیشنهادات

- ۱- طرح پژوهشی حاضر می‌تواند در سایر مشاغل و سنین مختلف در موقعیت جغرافیایی مختلف انجام پذیرد.
- ۲- طرح می‌بایست در سایر دانشگاه‌ها نیز اجرا گردد.
- ۳- شبکه‌های اجتماعی از جمله صدا و سیما در گسترش مناسک دینی توأم با باور درونی می‌توانند مؤثرتر عمل کنند.

آموزش و تربیت دقیق باورهای دینی، ارائه الگوهای دینی و همانندسازی با آن‌ها می‌تواند زمینه را برای داشتن یک جامعه دین‌مدار و پایبند به مناسک دینی فراهم نماید.

منابع

- افروز، غلامعلی، (۱۳۸۳)، حج چیست؟ حاجی کیست؟ میقات حج. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- پاشا شریفی، حسن؛ نجفی زند، جعفر، (۱۳۷۷)، روش‌های آماری در علوم رفتاری. تهران: نشر سخن.
- توسلی، غلامعباس، (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی دین. تهران: انتشارات سخن.
- جلالی مقدم، مسعود، (۱۳۷۹)، آرای جامعه‌شناسان بزرگ درباره دین. تهران: نشر مرکز.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۷۶)، عرفان حج. تهران: انتشارات مشعر.
- دلاور، علی، (۱۳۸۰)، روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی. تهران: نشر ویرایش.
- سراج‌زاده، حسین، (۱۳۷۸)، تگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی. تهران: نمایه پژوهش.
- سرمد و همکاران، زهره، (۱۳۷۹)، روش‌های تحقیق در علوم و فناوری. تهران: نشر آگاه.
- طالبان، محمدرضا، (۱۳۷۷)، سنجش دینداری جوانان تهران. نمایه پژوهش.
- عظیمی هاشمی؛ شریعتی مزینانی، (۱۳۸۱)، بررسی تگرش جوانان به دین. تهران: نمایه پژوهش.
- فاخری، علی؛ آذری، سربیه، (۱۳۸۰)، بررسی نظام ارزش‌های ششگانه دانشجویان شهید چمران اهواز.
- قربانی، جعفر، (۱۳۸۴)، رابطه جهت‌گیری دینی با صفات عمده شخصیتی در آزمون کتل. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، دانشگاه شهید بهشتی.
- کلاکی، حسن، (۱۳۸۷)، بررسی مقایسه میزان تدین جوانان و ابعاد آن در سه پایگاه اجتماعی بالا، متوسط و پایین، مجله‌نامه پژوهش فرهنگی، شماره ۱۱.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۶۹)، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی. قم: انتشارات اسلامی
- Afroz, Gholamali(2004), what is haj? Who is Haj? Might Haj of Tehran, office of Islamic culture press
- AzimiHashemi, shariati, Mazinani, (2002), considering attitude of adults to religion.Teh: namayeh research
- Delavar, Ali(2001), research method in psychology and education science, The: edit press
- Fakheri, Ali; Azari, Seryeh(2001), considering system of sixth values of students of Shahidchamran in Ahvaz
- Ghorbani, Jafar(2005), relationship of religious direction with main personality attributes in cattel test. M.A thesis of general psychology, ShahidBeheshti University
- JalaliMoghadam, Masoud(2000), votes of great sociologist about religion. Tehran press
- Javadi Amoli, Abdollah(1997), mysticism of Haj. Tehran: Mashar press.
- Kalaki, Hassan (2008), considering comparison of the degree of religiousness of adults and its dimension at three social station of high, moderate and low, journal of cultural research, No 11

- Motahari, Morteza(1990), **introduction on Islamic outlook**, Ghom:Islamic publication
- Pasha Sharifi, Hasan, NajafiZand, Jafar(1998), **statistical method in behavioral science**, Tehran's speech press
- Sarajzadeh, Hossein(1999), **attitude and religious behaviors of Tehran's teenagers**, The: Namayeh
- Sarmad et al, Zohreh(2000), **research methods in science and technology**, The; Agah press
- Taleban, Mohammadreza, (1998), **assessing religiosityof adults of Tehran**, Research namayeh
- Tavasoli, Gholamabas,(2001), **religion sociology**, Tehran: speech publication

Archive of SID